

sická země, jak praví Knapp, kde lze nejlépe studovati peněžnictví a jeho vývoj. Tímto způsobem rozšířilo Rakousko, ač proti své vůli, okruh našich vědomostí o penězích dle slov Knappových do té míry, že lze nyní pro penize lehce vytýčiti theorii dosud pochrešovanou.

II. Theorie Knappa. Theorii tuto vyvinul a zevrubně odůvodnil Knapp ve své knize »Die staatliche Theorie des Geldes« vydané r. 1905. Není to arci, jak hned připojujeme, theorie zcela nová. Bylo již řečeno, že theorie metalistická měla vždy své odpůrce, a Lexis praví, že Knapp nezavádí žádných nových rozlišení, které by nebyly bývaly zpozorovány již dříve.*) Také nepostrádá theorie Knappa jednostrannosti, jak ještě bude — aspoň z části — naznačeno. A konečně není theorie, již podává Knapp, úplnou teorií peněz, neboť týká se jen jedné části problému, která je označována obyčejně jako kvalitativní, totiž otázek, co jsou peníze, jaké jsou jejich funkce a na čem je založena jich hodnota, ne-přihlíží však podrobněji k výši hodnoty peněz, ke kupní síle jejich nebo k t. zv. problému kvantitativně dynamickému. Ale nelze popříti, že v této obmezenosti vystavěl Knapp novou velkolepou budovu pojmovou a že svou logickou a důslednou systematikou vyvrátil mnohé předsudky dosud prevládající a »zadal metalismu v jeho omezené formě ránu smrtelnou.«**)

Nelze mi arci zde v krátké době popsati všechn bohatý obsah knihy Knappovy, nýbrž musím se omezit na to, abych vytkl jen některé nejdůležitější body jeho učení.

(Dokončení.)

Dětská práce v Čechách.

Fr. Houser.

Rakouské zákonodárství poskytuje dětem před nebezpečím výdělečné práce ochrany velice skrovné. Zákon o školní docházce předpisuje, kdy má být mládež ve škole, co však dělá mimo školu, o tom neobsahuje žádných ustanovení. Hasnerův zákon vydaný před čtyřiceti lety nařídil v zásadě, aby děti chodily do školy osm let, ale se zásadou vešel v život také slušný počet výjimek. Dovolil totiž sněmům v Dalmacii, Haliči, Krajině, Bukovině, Istrii, Gorici a Gradišce, aby ustanovily dobu školní docházky na šest

*) I. c. str. 558.

**) Altmann I. c. str. 33.

let a v náhradu za další dvě léta pravidelného vyučování zřídily opakovací nebo pokračovací kurzy. Další omezení školní povinnosti přinesla novela z r. 83. Dle ní mají se na obecných školách dětem na venkově a dětem nemajetných rodičů v městech po šestileté docházce povolit z podstatných důvodů úlevy v pravidelné návštěvě školní. Úlevy mohou záležet v omezení vyučování na jistou část roku, nebo na vyučování polodenní, anebo na vyučování v jednotlivých dnech v týdnu. Novela je ústupek venkovskému obyvatelstvu, jehož jedné části, totiž zaměstnavatelům, poskytuje lacné síly dětské, a druhé, chudým rodičům, dává možnost zvětšiti příjmy o dětský výdělek. Úlev užívají děti hojně, v Čechách asi polovina těch, jež mají na ně nárok, v Tyrolsku všechny.

Positivní ochranu, totiž omezení fysické práce dětské v době mimoškolní, předpisuje živnostenský řád. Nevztahuje se na všechny formy dětského zaměstnání, ale zabírá přece mnohé z nich. Má totiž ustanovení o dětech zaměstnaných v podnicích provozovaných po továrníku, v živnostech řemeslných a obchodních. Druhá novela k živnostenskému řádu z r. 85. zakazuje, aby se užívalo dětí před dokonaným 14. rokem k pravidelnému zaměstnání v továrnách a dětí před dokonaným 12. rokem i v živnostech ostatních. Mladiství pomocníci mezi dokonaným 12. a 14. rokem mohou být zaměstnáni v těchto druhých živnostech, pokud jejich práce není na ujmu zdraví a nepřekáží tělesnému vývoji a pokud nepřekáží splnit zákonnou povinnost školní. Jejich práce nesmí přesahovat denně 8 hodin. Výhrady, aby zaměstnávaly děti dvanáctileté, mohou užívat drobní živnostníci v zemích, kde bývají žáci v tom věku již ze školy propuštěni, a užívají jí hojně.

Ale ani zákonné ochrany nebývá dbáno. Živnostenstí inspektoré uvádějí rok co rok časté přestupky proti živnostenskému řádu, neboť nalézají děti nižšího věku, než je předepsáno, v nejrůznějších podnicích při práci. Měrou však daleko větší jsou bráni dětští dělníci k oném zaměstnání, jichž pracovní poměry nemusí odpovídat živnostenskému řádu; je to zejména práce domácká a zemědělství. Domácké dělnictvo právem naříká na nedostatek úpravy svých pracovních poměrů: nemá pevných smluv se zaměstnavateli, nepodléhá pojištění, a jeho dílnami jsou nekontrolované místnosti, jakých by se při jiné výrobě užívat nesmělo. Zhusta jim slouží za dílnu byt, jenž nebývá ani dost velký, ani dost světlý. Nízké mzdy je nutí využívat každé chvilky a každé síly ku práci. Připoutávají k ní svou mládež v nejútlejším věku a prodlužují jí pracovní dobu do krajní možnosti. Dětská práce v zemědělství neukazuje na první pohled škodlivé své povahy; děti pobývají na čerstvém vzduchu, a kdykoli se ve vychovatelských kruzích mluví o výchově prací, bývá jmenováno zaměstnání na poli, na louce a v lese. Podrobnější úvaha vede však k tomu, že děti činné nyní v zemědělství jsou vydány nepohodám podnebí, jejich tělo že se namáhá jednostranně a až do vysílení, a že jejich zaměstnání není plánovité, aby bylo vedeno se stálým zřetelem k podpoře

tělesného rozvoje a duševního vztahu. Zemědělství nezaměstnává také mládež jen venku, nýbrž i v čelednících, ve stájích i v stodolách. Rolníci ukládají dětem i ony práce, jež by měly být úkolem dospělé čeledi, a staví je také ke strojům, které je mrzačí i usmrcují.

Je snadno vysvětlitelné, že otázkou dětské práce výdělečné se zaměstnávají nejčastěji učitelé. Žijí s dětmi, pečují o jejich duševní rozvoj, vyhledávají jeho podpory a snaží se zjistiti a odstraniti jeho překážky. Seznamují se proto s rodinným životem svých žáků, aby příznivých jeho stránek pro svůj účet využili, nepříznivé pak paralysovali nebo potlačili. Důkladnější známost dětského života domácího ukázala, jak velikou závadou učitelovu dílu je výdělečná práce. Mnohé její zjevy volají výstražným hlasem ke společnosti, že je ohrožen tělesný a duševní zdar mladičkých dělníků. Soustavná šetření o dětské práci zjistila takových dětí veliký počet a uvedla ve známost trudný los pracujícího žactva. Téměř žádná práce není dost těžká, aby se neukládala slabým jeho rukám, pracovní doba bere mu zhusta spánek, a mzda se podobá často almužně. K vydělávání bývají nuceny zejména děti z rodin chudých, které nuzně bydlí a poskytují svému dorostu chatrné výživy; není tudiž divu, že fysická námaha ohrožuje tělesný vývoj dětských dělníků. Značné procento pracujících dětí je vydáno i mravní zkáze; uvádíme jen zahálčivý pobyt na pastvách, s časným probouzením dětské smyslosti, společná lože dětských a dospělých čeledínů, zaměstnání v hostincích a toulky malých prodavačů po veřejných místnostech. Někdy jsou pracující děti zdržovány u díla a nejdou do školy vůbec, často však usedají do školní lavice s tělem unaveným a duchem otupělým jednotvárnou činností, hledají v ní odpočinku a učení nesledují. Opožďují se v prospěchu a opakují třídu. Děti konající práce těžké opakují zvlášť často, není vzácností, že vystupují ve 14 letech ze 4. i 3. třídy osmitřídní školy.

Snaha po osvobození dítěte z otroctví práce se dostala do zákonodárných sborů a v Německu se vtělila r. 1903 v zákon, jenž sice nepotlačuje dětskou práci docela, ale chrání mládež aspoň před takovým zaměstnáním, při němž je její vývoj nápadně ohrožen. V rakouské sněmovně podal téhož roku poslanec Ofner návrh zákona, jenž by chránil děti podobně jako v Německu, ale vztahoval by se i na zaměstnání v zemědělství a službu čelední. O návrhu Ofnerově jednal národochospodářský výbor říšské rady, a je pozoruhodno, že jeho většina se přede dvěma lety usnesla, aby dětská práce v zemědělství byla omezena co nejméně.

V té době došlo ministerstvu obchodu po úvahách se zástupci jiných ministerstev, jichž se také týče žádoucí reforma platných předpisů o dětské práci, k náhledu, že je nutno vykonat šetření mezi školní mládeží o tom, jak hojně je zaměstnávána, jaké jsou její pracovní poměry a vlivy zaměstnání na její rozvoj. Škoda, že úřad pro statistiku práce, jenž byl tou akcí pověřen, nezabral v šetření všechny děti, nýbrž vybral k němu mládež jen některých

krajů v jednotlivých zemích. Vyvolené obvody mají rozmanitý hospodářský charakter: jsou v nich velkoměsta a města průmyslová, kraje praci domáckých a městečka bez pozoruhodnějšího průmyslu a potom venkov provozující rolnictví, chov dobytka, lesnictví, vinařství a zahradnictví. Práce s vyšetřováním byla uložena učitelstvu. Vypracované dotazníky byly v zemích s osmiletou školní docházkou poslány obecným a měšťanským školám vybraných okresů, v zemích, kde jsou školy opakovací, byly poslány i těmto, aby v nich udaly rozsah a intenzitu typických prací svých žáků ve věku do 14 let. Dotazníky byly trojí. Jedny vyplňovali správci škol a podávají zprávu o organizaci vyučování oné školy, o způsobu dětské práce v jejím obvodu se vyskytující a o jejím rozšíření. Do nich měli napsat také lékaři svá dobrozdání o vlivu práce na tělesný stav mládeže. Dotazníky třídní zjišťují počet dětí ve třídě, jejich věk a pohlaví, jakož i počet oněch, které pracují. Nejdůležitější část vyšetřování konali třídní učitelé a jeho výsledky zapisovali do dotazníků individuálních. V nich se uvádí každé dítě, jež ve školním roce 1907—8 nebo o prázdninách před jeho počátkem bylo zaměstnáno jakoukoli tělesnou prací bez ohledu k tomu, byla-li za ni placena mzda čili nic, nebo byla-li konána pro rodiče nebo cizí zaměstnavatele. Učitelovy zápisy udávají věk, pohlaví, rodinné a bytové poměry pracujícího dítěte, dále způsob zaměstnání, pracovní dobu, místo, kde pracuje, mzdu a zdraví dětské, jakož i jeho chování a školní docházku.

Zvolené okresy čítají v jednotlivých zemích 15—20% všeho obyvatelstva a tudiž asi totéž procento všeho žactva. Vyplněné dotazníky byly vráceny úřadu pro statistiku práce v ministerstvu obchodu. Učitelé prý konali šetření s horlivostí a porozuměním. Došlý materiál se zpracovává ve Vídni podle zemí, a Soziale Rundschau přináší o něm zatím zprávy. V 9. čísle m. r. jsou obsažena data o dětské práci v Čechách.

Škol, jež byly o šetření požádány, byla v Čechách devítina, a docházelo do nich 15·4% všech dětí školou povinných. Z městských škol bylo nejvíce vybráno na Žižkově (20), potom v Ústí n. L. (17), v Praze v Libni (14), v Chebu (12) a v Teplicích a Žatci (po 9) a vesnických celkem 317. Dotazníky, jež vyplnili správci škol, jsou zpracovány všechny, za to však z dotazníků individuálních jen asi 4%. Tu redukci zavinilo z časti jejich neúplné zodpověďní, na druhé straně pak se ukázalo, že mnohé okresy vykazují týž ráz dětské práce, i lze je tudiž beze škody pominouti. Rozhodoval prý při tom i ohled na náklad, jež by úplné zpracování stálo, i dlouhou dobu, již by vyžadovalo. Uveřejněná data týkají se tudiž jen 9·7% všeho žactva v Čechách.

Z tohoto žactva pracuje 30·5%, hochů poměrně víc než děvčat. Přibližné procento pracujících dětí bylo zjištěno také v Dolních a Horních Rakousích a v Solnohradsku; naproti tomu vykazuje Krajina 48% a Slezsko 52·9% pracujících školáků. Značný vliv na zaměstnání dětí má jejich manželský či nemanželský původ a

to, mají-li rodiče na živu. Nemanželské děti pracují častěji než v manželství narozené nebo legitimované, děti, které nemají jednoho z rodičů nebo jsou úplnými sirotky, častěji než ony, o něž pečují oba rodiče. Z nemanželských dětí je zaměstnáno tělesnými pracemi 39·5%, z nemanželských dětí, jež ztratily matku, dokonce 57·4%.

Významný pro užívání dětí k práci je věk. Jejich počet stoupá s přibývajícími lety; zaměstnavatelům jsou odrostlejší školáci milejší, protože jim mohou ukládat práce těžší a žádat na nich provedení dokonalejší. Ze žáků 6—8letých pracuje 17·5%, ze 13—14letých 39·6%, při čemž třeba míti na zřeteli, že mnohé děti půl léta před 14. rokem mohou být ze školy propuštěny, a že té výhody užívá zvláště žactvo pracující; kdyby chodily všechny děti do školy až do dokonaného 14. roku, jistě by ještě značně zvětšily procento dětských dělníků.

Pracující děti jsou činny v jednotlivých oborech pracovních tímto počtem:

v domácích pracích	16·5	proc.
v zemědělství	14·4	"
v průmyslu incl. řemeslu a domácké práci	21·3	"
v hostinství a výčepnictví	0·8	"
v obchodu a dopravě	0·8	"
jako roznašeči	2	"
v jiných zaměstnáních	0·4	"
v domácích a zemědělských pracích zároveň	17·9	"
v jiných kombinacích uvedených zaměstnání	25·9	"

Srovnají-li se tato data s obdobnými, která byla zjištěna v jiných zemích, representují se Čechy jako země průmyslová, neboť se v nich věnuje průmyslu více dětí než jinde. Děti zaměstnané domácími pracemi, zemědělstvím a domácími pracemi i zemědělstvím zároveň tvoří skoro polovinu pracující mládeže; jen o málo více než polovina je činna mimo domácnost a zemědělství. Mnohé děti konají dvojí i trojí druh práce najednou. Počítají-li se všechny děti, jež pracují v jednotlivých oborech pracovních, nabude se těchto údajů: Bylo činno pracujícího žactva

v domácích pracích	50·7	proc.
v zemědělství	49·7	"
v průmyslu počítaje i řemesla a domácké práce	42·9	"
v hostinství a výčepnictví	2·1	"
v obchodu a dopravě	2·1	"
jako roznašeči	4·8	"
v jiných zaměstnáních	1·1	"

Některé práce vykonávají hojněji hoši, jiné děvčata. Tak je z dětí zaměstnaných v domácnostech 60·2% děvčat, kdežto zemědělství má mezi dětskými dělníky 55·6% hochů. V průmyslu mají převahu děvčata. Hostinství a výčepnictví, obchod a doprava, jakož i roznášení zaměstnávají většinou hochy.

Z povahy prací, které provádějí děti v jednotlivých oborech zaměstnání, lze usoudit, jaký vliv mají zejména na tělesný rozvoj dětský. V domácnostech není snad jediné práce, aby jim nebyla

ukládána. Dozírají k menším novorozencům a chovají je; uklizejí byty a domy, drhnou podlahu, chodby a schody, myjí okna, pomáhají při vaření a vaří, myjí nádobí a nábytek, přinášejí vodu v konvích a putnách, sekají dříví a roztloukají uhlí, perou prádlo, mandlují a žehlí, pletou, šijí a vyšívají prádlo a šaty, posluhují v cizích rodinách nebo pomáhají matkám v takové posluze, zastávají domovníky a školníky. Kde nelze matkám obstarávat domácnost, konají v ní děti všechny práce samy.

U rolníků děti pasou, kydaži hnůj a stelou v chlévě; česají, hřbelcují, napájejí a krmí dobytek, připravují pici, krájejí řepu, řeží řezanku a sekají kopřivy, přinášejí potřebnou vodu, trávu a jetel, dojí a stloukají máslo, věnují se chovu králíků, držíbeže a vepřového dobytka. Nakydají hnůj na vůz, vozi na pole a rozhažují, orají a vláčeji, sejí, váleují a roztloukají hroudny, pohánějí a vodi tažný dobytek při polních pracích, sázejí, oorávají a kopají brambory, plejí, trhají a lámou len, sázejí řepu, jednoti, plejí, oorávají, dobývají a očištují, zapřáhají a opatrují tažný dobytek a svázejí obilí, čistí postroje, vozy a hospodářské nářadí. Ve žních sekají obilí, obracejí hrsti, váží snopy a staví mandele, snášeji snopy, nakládají na vozy a v stodolách skládají. Při mlácení obsluhují parní mlátičky a žentoury, podávají snopy, nakládají obilí na stohy a vstrkají do strojů, odhrabují slámu, odnášeji a skládají do stohů, pohánějí dobytek, mláti a čistí obilí. Na lukách sekají trávu, rozkoucejí a suší, dělají ze sena kupy a stohy, nakládají trávu i seno na vozy, odvázejí domů a skládají.

V zelinářství a v zahradách kypří děti půdu, sázejí, plejí a zalévají, ve štěpnících okopávají, hlídají ovoce, česají a třídí, pomáhají na vinicích, v chmelnicích okopávají, zarážeji tyče, přivazují keře a česají chmel.

V lese kopají jámy pro stromky a sázejí je, sbírají housenky, brouky a mnišku, porážeji drva, řezači, sekají a narovnávají dříví, ulamují větve, loupjí kůru a dobývají pařezů, sbírají klestí a šišky a odnášeji domů, při honech nadhánějí zvěř.

Průmyslová práce, kterou děti konají, je neobyčejně rozmanitá, lze se s nimi setkat skoro ve všech odvětvích. Nejčetněji jsou zaměstnány v textilnictví, 60·7% všech v průmyslu činných, potom při zpracovávání dřeva 10·9%, v oděvnictví a výrobě modního zboží 10·5%.

Děti zaměstnané v rašeliništích vykrajují borky a staví je, aby uschlly. Na Horšovotýnsku užívá se jich při dolování. Mnoho dětí pracuje v cihelnách, nejvíce na Chrudimsku, Duchcovsku, Smíchovsku, Rychnovsku a Vysokomýtsku. Kopají a hnětou hlínou, prosívají písek, formují cihly, odnášeji je, aby uschlly, nakládají je na kolečka, vozí k peci a rovnají do ní, přivázejí dříví a uhlí a srovnávají vypálené cihly. Někteří žáci pomáhají při výrobě porcelánového zboží, hotoví zejména květiny a štítky; byli zjištěni v továrnách teplických. Okresy Chvalšinský, Duchcovský a Teplický zaměstnávají děti při výrobě vydutého zboží skleněného.

Děti drží dělníkům formy a odnášejí hotové zboží na železných vidlicích do chladicí peci. Některé připravují surovinu, roztloukají nerosty a mísí je, jiné hotové zboží brousí a malují, leptají a matují. Nepoměrně větší význam má výroba drobného zboží skleněného. Nejho něji jsou děti brány k hotovení skleněných perel, nejméně na Tanvaldsku, Jablonecku a Jilemnicku. Mnohé vyfukují, ale většina upravuje zboží zhruba hotové. Dostávají řadu perel, jež drží ještě po 12 a 24 kusech pohromadě, oddělují pilníkem nepravidelné konce, navlékají ostatní pomocí jehly na bavlněnou nit několik metrů dlouhou a odpilovávají a odlamují jednotlivé od sebe. Mají-li se zhotovit perly zlaté, rozdělí se nejprve řada po jedné, ty se pozlatí, navlekou, odpočtou a sváží. Také při výrobě skleněných perel k růžencům a náhrobním věncům, hotoveným na Příbramsku, jakož i při jejich navlékání pracují děti. U skla krytalového, jímž se ověšují lustry, upravují jednotlivé části a spojují drátem hranolky s vrcholnými jehlanci. Některé děti musí těžce pracovati v lomech a pískovnách, lámou, odnášejí a odvážejí kámen a tlukou štěrk, jiné jsou zaměstnány ve vápenicích, při výrobě sádry, u kameníků a při broušení polodrahokamů.

Děti, které zpracovávají kovy, robí nejčastěji kovové knoflíky. Říká se jim patentky, spínací nebo svírací knoflíky a vyrábějí se zvláště v okresích Smíchovském, Karlínském a Žižkovském. Jeden druh knoflíků má pérka, a protože jsou také takové knoflíky, které mají v průměru jen 6 mm, hodí se ke vkládání pérek zejména drobné dětské prstíky. Knoflíky plechové vyrábějí děti na Novohradecku, Děčínsku a v Praze. Továrny propůjčují k jejich výrobě domáckým dělníkům stroje, na nichž se jednotlivé části vyrázejí. Tu práci konávají často děti; mimo ni dávají do knoflíků barevné vložky, omalovávají, bronzuji a lakuji je. Ještě četněji se děti zaměstnávají natíráním hotového zboží na papír, které se někdy připojuje hned k výrobě, jindy je prací samostatnou, k níž dostávají dělníci papír a knoflíky z továren. Dětská práce při výrobě jehel záleží v jejich roztríďování, navlékání na teninký drát a zabalování. Mládež pracující u kovářů — skoro jen hoši — tahá měch, ková, navléká obruče a provrtává železo. Na Smíchovsku, kde se kování řetězů provádí jako práce domácká, sekají děti válcový drát na kusy, ohýbají je a letují, čímž povstávají články řetězů. Někteří hoši pomáhají zámečníkům a klempířům, jiní hotoví drobné věci z kovů, jako svícný, lampy, spony a medaile, pletou z drátu košíky a dělají věšáky na šaty, řeží šrouby a dělají plechové hračky.

Značný podíl mají děti na výrobě hudebních nástrojů, provozované v severozápadních Čechách, zejména na Kraslicku. Děti řeží jednotlivé části houslí, vyrezávají krky a hotoví hmatníky. Sestavení houslí se jim svěřuje zřídka, za to dokončují často práci: klíží, leští a lakuji je. K nástrojům ze štovým řeží a soustruhují dřevěné části, opatřují klapky koží, nasazují mosazné kroužky a letují. K soukacím harmonikám dělají jazýčky a nýtuji je, přibí-

její desky a opatřují nástroje plechem. Z hudebních nástrojů pro děti hotoví nejčastěji klavíry, píšfaly, trubky a housle. Jistý počet hochů pracuje u kolářů a pomáhá při stavbě lodí.

Mnoho dětí hotoví dřevěné krabice na leštido, vaselin, noční knůtky, masti, cukrovinky a sirky, jak bylo sděleno z Rokytnicka, Domažlicka, Klatovska a Sušicka. I těžké práce, jako hoblování a vysekávání dýnek, jsou jim přidělovány. Malé děti stmelují pláště škatulek směsi tvarohu a vápna, vkládají do nich dna a polepují výrobky etiketami. Z hrubého zboží dřevěného hotoví děti šindele, parkety, korkové zátky, lopaty, hrábě, násady ke klavírům a dřevěnky. Na pilách loumají kůru s kmenů, odnášejí a rovnají prkna a dřevěné odpadky. U truhlářů konají všechny práce, na něž stačí jejich obratnost při výrobě nábytku, beden a rakví.

Zboží pletené z rákosí hotoví děti na Mnichovohradištsku a Sobotecku. Na Teplicku pletou pásy na klobouky z lýčí. Centrum košíkářství je Bakov, kde se pěstuje v rozsáhlé míře košíkářská vrba. Děti zejména čistí a loumají pruty k pletení. V Horním Litvinově pletou děti části nábytku ze španělského rákosu. Továrny dávají vyplétat sedadla a lenochy domáckým dělníkům, a ti konají práci se svými dětmi. Významný obor dětské práce je výroba soustruhovaných knoflíků v okrese Hanáckém a Počáteckém. Veliký podíl mají děti na výrobě dřevěných hraček, hotovených v Rudohoří. Dělají dětské pušky, skříňky, pokladničky a počítadla. Take řezbáři zaměstnávají děti, řidčeji vyřezáváním, častěji hlazením hotových výrobků.

Veliký počet dětí dělá peří, a ježto je to práce snadná, konají ji v nejútlejším věku. Při hotovení doutníkových špiček čistí a připravují brky i lepí na ně papírové dutinky. Při zpracování koží pomáhají některé děti koželuhům, jiné hotoví kožené zboží. U koželuhů surové kůže nasolují, černí, napínají a rozvěšují, vydělávané bílé, lisují a hladí. Z výrobků mají značný význam peněženky a pytlíky na peníze a tabák. Děti přikrajují kůži, sešívají jednotlivé části, opatřují pytlíky šňůrami a peněženky kováním a zámečky. Některé pomáhají sedlářům.

Průmyslové odvětví, v němž je nejvíce dětských dělníků, je textilnictví, a je to zejména tkalcovství, v němž jsou zaměstnáni. Těžiště dětské práce je v přípravě materiálu, ale i počet žáků, kteří pracují na stavu, není malý. Toto dětské zaměstnání bylo zjištěno v okresech podkrkonošských. Jiný druh dětské práce je hotovení třásní k šátkům na hlavu, plaidům, šálům, ručníkům, pokrývkám na stůl a k záclonám. Výrobu stávkového zboží provádějí děti s rodiči, domáckými dělníky, z velké části na ručních strojích. Pletou dětské kabátky a čepečky, punčochy, rukavice a zboží trikotové. V krajkářství tvoří školní děvčata veliký zlomek dělnic. Palíčkování krajek se u nás usidlilo již před třemi stoletími v Rudohoří, nyní se provádí také hojně v Pošumaví a ve východních Čechách. Z Rychnovska bylo udáno ke třem stům palíčujících dětí. Mladší hotoví krajky jednoduché, starším se uklá-

Děti drží dělníkům formy a odnášejí hotové zboží na železných vidlicích do chladicí peci. Některé připravují surovinu, roztloukají nerosty a mísí je, jiné hotové zboží brousí a malují, leptají a matují. Nepoměrně větší význam má výroba drobného zboží skleněného. Nejho nějí jsou děti brány k hotovení skleněných perel, nejvíce na Tanvaldsku, Jablonecku a Jilemnicku. Mnohé vyfukují, ale většina upravuje zboží zhruba hotové. Dostávají řadu perel, jež drží ještě po 12 a 24 kusech pohromadě, oddělují pilníkem nepravidelné konce, navlékají ostatní pomocí jehly na bavlněnou nit několik metrů dlouhou a odpilovávají a odlamují jednotlivé od sebe. Mají-li se zhotovit perly zlaté, rozdělí se nejprve řada po jedné, ty se pozlatí, navlekou, odpočtou a sváží. Také při výrobě skleněných perel k růžencům a náhrobním věncům, hotoveným na Příbramsku, jakož i při jejich navlékání pracují děti. U skla krytalového, jímž se ověšují lustry, upravují jednotlivé části a spojují drátem hranolky s vrcholnými jehlanci. Některé děti musí těžce pracovati v lomech a pískovnách, lámou, odnášejí a odvážejí kámen a tlukou štěrk, jiné jsou zaměstnány ve vápenicích, při výrobě sádry, u kameníků a při broušení polodrahokamů.

Děti, které zpracovávají kovy, robí nejčastěji kovové knoflíky. Říká se jim patentky, spínací nebo svírací knoflíky a vyrábějí se zvláště v okresích Smíchovském, Karlínském a Žižkovském. Jeden druh knoflíků má pérka, a protože jsou také takové knoflíky, které mají v průměru jen 6 mm, hodí se ke vkládání pérek zejména drobné dětské prstíky. Knoflíky plechové vyrábějí děti na Novohradecku, Děčínsku a v Praze. Továrny propůjčují k jejich výrobě domáckým dělníkům stroje, na nichž se jednotlivé části vyrážejí. Tu práci konávají často děti; mimo ni dávají do knoflíků barevné vložky, omalovávají, bronzuji a lakují je. Ještě četněji se děti zaměstnávají natíráním hotového zboží na papír, které se někdy připojuje hned k výrobě, jindy je prací samostatnou, k níž dostávají dělníci papír a knoflíky z továren. Dětská práce při výrobě jehel záleží v jejich roztríďování, navlékání na teninký drát a zabalování. Mládež pracující u kovářů — skoro jen hoši — tahá měch, ková, navléká obruče a provrtává železo. Na Smíchovsku, kde se kování řetězů provádí jako práce domácká, sekají děti válcový drát na kusy, ohýbají je a letují, čímž povstávají články řetězů. Někteří hoši pomáhají zámečníkům a klempířům, jiní hotoví drobné věci z kovů, jako svíčny, lampy, spony a medaile, pletou z drátu košíky a dělají věšáky na šaty, řeží šrouby a dělají plechové hračky.

Značný podíl mají děti na výrobě hudebních nástrojů, provozované v severozápadních Čechách, zejména na Kraslicku. Děti řeží jednotlivé části houslí, vyrezávají krky a hotoví hmatníky. Sestavení houslí se jim svěřuje zřídka, za to dokončují často práci; klíží, leští a lakují je. K nástrojům ze štěpovým řeží a soustruhují dřevěné části, opatřují klapky koží, nasazují mosazné kroužky a letují. K foukacím harmonikám dělají jazýčky a nýtuje je, přibí-

dají vzorky složité. »Sotva dovede děvče rukama hýbat«, zní zpráva jedné školy na Rychnovsku, »udělá mu matka krajkařský polštář, koupí paličky, naučí je s nimi podle určitých pravidel zacházet a po dvou třech dnech umí dítě hotoviti aspoň lehké hráškové krajky; od této nejjednoduší práce přechází potom k těžší a zdokonaluje se ve svém umění.« Mnohé děti, také hoši, se zaměstnávají vyšíváním kapesních šátků, košil, náprsenek a p., jež provádějí ručně; při vyšívání strojem upravují a dokončují výrobky.

Neobyčejně hojně se účastní děti plétení vlasových sítek; z dotazovaných škol má žactvo jím zaměstnané každá devátá, nejvíce na Chotěbořsku, Rokytnicku, Počátecku, Nasavrcku a Přibyslavsku. Asi třetina dětí má jen toto jediné zaměstnání, dvě třetiny konají ještě jiné práce. Delších vlasů se užívá k výrobě dražších vlásenek, krátkých na síťky. Ty musí být svazovány a navýjeny, což provádějí děti nejmenší; větší plétou. Sítkováním se zabývá značný počet školní mládeže, protože je k němu třeba značné obratnosti prstů, již si děti snadno osvojují.

K dětské práci patří výroba nitěných a plátěných knoflíků; podle podaných zpráv se jí děti zaměstnávají nejvíce v okresích Novohradeckém a Lanškrounském. Nitěné knoflíky se v Čechách dělají již půl století. Děti všívají kovové a celuloidové kroužky, zabývají se tamburováním a našívají hotové zboží na kartony. U lněných knoflíků všívají bavlněné vložky lněnou přízí.

Oděvnictví je průmyslová skupina, v níž se zaměstnává více než desetina dětí činných v průmyslu. Značné procento šije prádlo. Na Žižkově šijí košile a límce, obšívají dírky a přišívají knofliky. Na Vrchlabsku hotoví kapesní šátky: jejich rodiče, domáctí dělníci, přinášejí od zaměstnavatelů štúčky veby, kterou doma s dětmi na šátky rozstřihávají a obrubují. Někteří mužští krejčí zaměstnávají děti, které šijí šaty, spodky a uniformy z civilinky a plátěné pytlíky na chléb pro vojáky. U obuvníků byly zjištěny děti v okresech Skutečském, Královéhradeckém, Žižkovském a Litomyšlském. Obstarávají nejen přípravy, ale hotoví také boty. Zvláště konečné práce jsou jim ukládány; opilovávají floky, natírají a černí hrany podešvů, vysekávají dírky, leští boty a sypou do nich klouzek. Ve všech třech obvodech domácké práce šití rukavice v Rudohoří, v Brdech a ve velké Praze, jsou zaměstnány děti. Jejich práce je velmi rozmanitá; vystřihuji vložky, t. j. pásky, jež tvoří boky prstů, a jazýčky, t. klínky k palcům, šňůrkují, sešívají části koží, zapošívají konečky nitek, lemuje okraje, rozparky a dírky, přišívají obyčejné knofliky nebo připevňují spinaci.

Umělé květiny hotovené v severních Čechách jsou namnozé dětský výrobek. Děti vyrábějí listy a květy, naproti tomu vázání kytic, guirland a věnců obstarávají odrostlí dělníci. Z továren dostávají vysekané čepele listů a části květů z papíru, bavlny a hedvábí, lepí k nim řapíky gumovým roztokem a opatřují je žlutým nebo hnědým náletem.

Tu a tam jsou děti brány do dílen pro praní, mandlování a

žehlení prádla, jiné šijí šatečky na loutky, šněrovačky, kravaty a kšandy, nebo pomáhají deštníkářům, kožešníkům a modistkám.

Z výrobků papírových jsou nejčastěji sáčky a růžky, krabičky na sirky a zboží z lepenky dětská práce. K výrobě sáčků dostávají mladiství dělníci papír přiřezaný, natírají okraje jeho částí škrobovým mazem, v němž je trochu klihu, a slepují. Na Hořovicku hotoví krabičky na sirky a v Praze pomáhají v kartonážnictví. Mimo to byli zjištěni dětští dělníci při výrobě papíru, krycí lepenky i u knihařů hotovící sešity a vážící knihy.

Výrobci potravin užívají rádi dětských sil. U pekařů prosí vají děti mouku, zadělávají a hnětou těsto, maží bílé pečivo, podávají bochníky k peci i sami je sázejí. U cukrářů hotoví a pekou koláče a perník. S řezenými a uzenáři pracují na jatkách, sekají a zpracovávají maso a čistí střeva. V továrně na konservy připravují zeleninu, nakládají a zavařují ovoce. V pivovarech myjí sudy a láhve, stáčejí pivo a odvážejí mláto.

Velmi významná je dětská práce na stavbách. Děti nakládají a skládají cihly a kámen, osekávají kámen, podávají zedníkům, podsívají písek, připravují maltu a donášeji ke stavbě. Pokryvačům přinášeji a podávají materiál. Roztírají a míchají barvy malířům a natěračům, čistí dvěře a okenní rámy, vymazávají a hladí před natíráním. U tesářů odstraňují kůru s kmenů, tesají a hoblují. Některé zasklívají okna a pomáhají štukatérům. I k čištění žump se berou.

Z dětských prací v hostinství je nejčastější stavění kuželek. Vedle něho pumpují vzduch do sudů, točí pivo, obsluhují hosty, prodávají chléb, uzenky a doutníky; myjí sudy a láhve, čistí příbory a lampy; v hotelích čistí hostům boty. Jak často děti v hostinství pomáhají, je patrno z toho, že je o něm referováno skoro ze všech okresů.

Asi polovina dětí zaměstnaných v obchodě a dopravě připadá na obchod v krámech. Prodávají a balí v krámech se zbožím koloniálním, smíšeným, železářským, stávkovým a galanterním, v závodech pekařských, mlékařských, dřevařských a uhlenných. Jsou zaměstnány také v knihkupectvích a prodejnách novin. Některé se věnují podomnímu obchodu; prodávají potraviny, zejména ředkvičku, zeleninu, ovoce a zboží cukrářské, ale také obuv punčochy, dříví, různé náčiní, papír a pohlednice. Při dopravě zastávají kočí, nakládají a skládají zboží s vozů a překládají uhlí na lodě. Dětští roznašeči dodávají potraviny, uhlí a dříví, dopisy, účty a telegramy, oběžníky a pozvání. Mnozí odevzdávají hotové výrobky, jako šaty a boty.

Škoda, že tímto výčtem dětských zaměstnání zpráva statistického úřadu končí. To je jen část materiálu, jež obrazu celé otázky nepodává. Při jeho čtení se pořád vtírají myšlenky, jak děti práce provádějí, a stačí-li jim silou a obratností; v kterém věku provádějí děti hravě úkoly, v kterém s prací začaly. Jak dlouhou dobu věnují vedle školního učení fysické práci a které denní hodiny;

konají-li práce pro rodiče nebo pro cizí zaměstnavače; jak jsou upraveny dílny, v nichž pracují, a kteří jsou jejich spoludělníci; jak bydlí a jak jsou živeny; jakou mzdu dostávají; jaké jsou úsudky lékařů o vlivu práce na tělesný rozvoj; jaké jsou úsudky učitelů o vlivu práce na školní docházku, rozumový a mravní vývoj žactva; které jsou příčiny dětského zaměstnání a jak jim čelit. V prvních zprávách, které se týkaly Horních a Dolních Rakous a Salcburska, byl aspoň z části charakterisován život pracující mládeže, při dětské práci v jiných zemích bylo od toho upuštěno. Patrně proto, že by rychlé zpracování všech dotazníků vyžadovalo značnějšího nákladu a ministerstvo jej chce uspořit. Nikde však není šetření méně vhodné než v tomto případě. Rakousko se odhodlalo vysetřiti dětskou práci a o výsledky té akce opříti zákonomárnou ochranu dětí. Ty výsledky se však podávají veřejnosti kusé. Nepochybují, že při definitivním zpracování získaného materiálu budou vylíčeny i ony stránky dětské práce, jichž zatím zprávy opomíjejí; ale stojí za úvahu, že první informace, o něž je všude značný interes, by měly působiti všeestranností a ucelenosťí, a že na druhé straně nápadně nedokonalé líčení celé otázky je s to způsobiti, že zájem o ni ochabne. Je hořko mluviti o menším či větším nákladu při akci tak významné — ale což bude zpracování dotazníků zatím odložených lacinější, když se provede o několik měsíců později?

Děti v Čechách, na něž se vztahovalo vyšetřování, je $15\cdot4\%$, uveřejněná data jich zabírají jen $9\cdot7\%$, a i o těch jsou zprávy kusé. Ale také těm lze vytknouti nepřesnost. Nelze nicméně vysvětliti, proč se udávají dětští dělníci ne podle let, ale podle libovolných skupin let. První skupina zabírá žáky 6—9leté, tedy tři stupně věku, druhá 9—10leté a třetí 11—12leté, tedy po dvou stupních věku a čtvrtá 13leté, tudíž jen z jednoho roku. Je nápadno, že není nikde zmínky o dětském ministrování, o němž přece učitelé, kteří měli udávati jakoukoli práci, museli referovat. Veliký nedostatek publikovaných dat je v tom, že nerozlišují děti obou národů v Čechách. Kdyby se jednalo na př. o některou otázku výrobní, bylo by snad lhostejno, jaký podíl mají na výrobě čeští a němečtí dělníci; ale tady se jedná o otázku dětskou a v ní hraje národnost významnou roli. Charakter obou národních kmenů v Čechách je různý, a zrovna tak i charakter dětí. Nelze přece přehlédnouti jisté rozdíly v tělesné konstrukci českých a německých dětí, i že se nadáním, vytrvalostí a ovládáním techniky i výchovou k fyzické práci různí. Ale uveřejněná zpráva těch fakt nedbá. Neudává ani úhrnného počtu dětských dělníků českých a německých, ani zda jsou děti v některém národě hojněji zaměstnávány, ani v kterých oborech práce mládež jednotlivých národů se účastní a v jakém počtu. Přáli bychom si, aby zpráva definitivní toho neopomenula, a mimo to aby podala informace o rodinném životě dětských dělníků českých i německých, jejich výkonnosti a rozdílech ve vlivu téhož zaměstnání na mládež jednoho i druhého národa.